

МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ

В ЧЕСТ НА

ПРОФЕСОР ДОКТОР

ТОТЮ КОЕВ

Университетско издателство
"Св. св. Кирил и Методий"
Велико Търново

2005

**МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ
В ЧЕСТ НА**

**ПРОФЕСОР ДОКТОР
ТОТЮ КОЕВ**

**Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий"
Велико Търново, 2005**

РУСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА В ПЪРВИТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

Руската православна църква посреща ХХ век като най-влиятелната и многочислена духовна институция в Руската империя. По данни от преброяване, проведено през 1897 г., православните християни брояли 87 300 000 души, което представлявало 69,5% от населението на страната. В началото на века в Русия действали 48 375 храма, 267 мъжки и 208 женски манастири. Числеността на бялото духовенство, включително и низшия клир възлиза на 103 437 човека, а на черното – на 20 199¹. Според малко по-късни данни, от 1914 – 1917 г. православното население се изчислява на около 117 млн. Голямата разлика се дължи на включването в бройката на всички православни, намиращи се под юрисдикцията на руския Свети Синод. Това са епархиите в Западна Европа, Северна Америка, Китай, Япония и др. Не са изключени и грешки при представянето на данните. Черното духовенство към 1917 г. достигало около 104 000 души. Разликата от над 80 000 човека, в сравнение с 1897 г. се дължи на начина на извършване на преброяването. Във втората цифра са включени всички монаси, монахини и послушници, живеещи в манастири, в различни техни имоти, както и тези на служба при архиереите. Към 1917 г. са отчетени 14 925 монаха, 12 002 послушника, 18 590 монахини и 58 995 послушнички². Голямата численост на послушниците (70 997) срещу 33 515 монаха не бива да изненадва. Освен монашески резерв, те представлявали и фактически безплатна работна сила.

Образованието в системата на Руската православна църква се намирало на високо ниво. В страната съществуват четири духовни академии – Петербургска, Московска, Киевска и Казанска. Освен тях духовно образование осигуряват 57 семинарии, в които учили 19 348 ученика, и 184 мъжки духовни училища. На Светия Синод се подчинени и многобройни народни училища, даващи начална грамотност. Към тях се откривали и училища за подготовка на свещеници и начални учители³.

Църквата разполагала с голяма издателска и полиграфична база. Официалният орган “Церковные ведомости”, излизал всяка седмица в 46 000 тираж. Всяка от епархиите разполага със свое периодично издание. Освен това разнообразна религиозна литература е издавана в значителни тиражи.

В началото на ХХ Руската православна църква продължава да бъде един от най-големите собственици в Русия. Тя притежава огромни количества земя, ферми, мелници и други селскостопански обекти, а също заводи, болници и приюти и др.

Данните за имуществата на Църквата са твърде противоречиви. Към началото на века църковното и манастирското земевладение възлиза на около 2,6 млн. десетини земя. По данни от 1917 то било около 3,5 млн. десетини. След национализацията, проведена от большевишкото правителство, последното отчело над 8 млн. десетини. Такива данни са твърде съмнителни. Не е възможно Църквата да укрие, дори и да желае почти 5 млн. десетини земя от централната власт. Но дори и да приемем като най-вероятна втората цифра, т.е. малко над 3,5 млн. десетини, това означава, че Руската православна църква е успяла да възстанови в пълен размер загубените си имения, вследствие секуларизацията при императрица Екатерина II (1764 г.)⁴. Имотите не били разпределени равномерно. Някои от епархиите и манастирите оставали малоимотни, докато други представлявали крупни селскостопански и промишлени производители. Така например Соловецкият манастир притежавал 66 000 десетини обработваема земя, 200 коня, 100 крави, значителни количества дребен добитък. Освен това в негова собственост се намирали свещарска, тухларска, дървопреработвателна, кожарска фабрики, различни по-малки предприятия и занаятчийски цехове, а също мелница и мандра. На Соловецкия остров монасите построили и поддържали модерна система за водоснабдяване. Основна работна сила били монасите, послушниците и вярващите, но широко се използвали и наемни работници. В началото на ХХ в. във всичките 476 руски манастира числото им надхвърляло 26 000 души⁵.

Още от средните векове руската православна църква се стремяла да развива активна мисионерска дейност в страната и зад граница. Тази традиция се поддържа и в първите години на ХХ в. Духовниците пропагандират превъзходството на православието над другите религии, стремяли се да противодействат на разколниците и сектантите. За целта се създават мисионерски братства, съюзи и други организации, финансирани от Светия Синод, от дарения и членски внос. Те издават пропагандна литература и имат свои периодични издания. Православната религия била господстваща в руската империя, но светската власт избягва намеса в духовните проблеми на народите, изповядващи друга вяра, като например мюсюлманите в Средна Азия. Реформите на император Александър II (1855 – 1881) прекратили административните и наказателни мерки срещу старообрядците и униатите. Указите от 1905 г. за свобода на съвестта и за веротърпимост изключвали груб начин на действие от страна на мисионерите. Оставало убеждението, подплатено със значително количество средства.

Основна координираща организация било “Православното мисионерско общество”, създадено в средата на ХІХ в. в Москва. По негови данни за 1912 г. в православната вяра били покръстени 15 381 души, от които – 6 622 старообрядци, 1 140 сектанти и 3 867 т. нар. ”езичници.”⁶ Мисионерските братства свиквали свои периодични конгреси. Особен интерес представлява ІV конгрес, свикан през 1908 г. в Киев. Той трябвало да преустрои дейността на мисионерството в духа на закона за свободата на съвестта и вероизповеданията от 1905 г. Малко преди форума Светият Синод приема нови правила за устройството на вътрешните мисии. На мисионерите се препоръчвали по-предпазливи действия и се акцентирало върху

беседата и дискусиата. В новите условия акцентът пада върху откриването на училища към мисиите. Делегатите на конгреса се обявили срещу намесата на мисионерството в политиката⁷.

Особен характер има дейността на мисионерските братства в западните райони на Руската империя. Там пропагандаторите действат предимно в средите на католическо и униатско обкръжение. В началото на XX в. в западните губернии на Русия действат около 160 такива братства. Те се стремят да провеждат не само религиозна, но и откровено русификаторска политика.

Мисионерска дейност зад граница Руската православна църква провежда в няколко азиатски държави и в Северна Америка. Най-забележими успехи са постигнати в Япония. Основна заслуга за това има ръководителят на мисията архиепископ Николай. Към 1914 г. православните наброяват 37 000 души, като покръстванията продължавали. От японците били подготвени 178 мисионери, 37 свещеника, 8 дякона и 113 църковни четци. Прави впечатление и неравнопоставеността на руската мисия в сравнение с католическите и протестантските. В началото на 1914 г. в Япония има 4 руски мисионери, 218 католически и 586 протестантски. Дейността на архиепископ Николай се възпрепятства от Руско-японската война (1904 – 1905 г.). Японците гледали на православните, т.е. на русите, като на враг. Архиепископът обаче не преустановил дейността си. Той събирал сведения за пленените руски моряци, помагал им в кореспонденцията с Русия, застъпвал се пред властите за тях. Архиереят дори отслужвал литургии за успеха на руското оръжие. В тази деликатна ситуация мисията открива семинария в Токио, с 67 човека, както и две женски училища със 105 ученички⁸.

Мисията в Китай била открита още през XVII в., но някакви резултати се забелязват едва във втората половина на XIX в. Тази мисия е най-добре поддържаната и с най-големи финанси. В нея служели 60 мисионери, разполагала със 17 църкви, три манастира (два мъжки и един женски), семинария, 17 училища, типография и значителни имоти. Въпреки това към 1916 г. покръстените в православната вяра китайци били едва 6 255 души⁹.

През 1897 г. православна мисия била учредена в Корея. Тя не отбелязва успехи. В следващите години кръщение приемат само 520 корейци. По-голям успех Църквата има сред корейските преселници в Далечния изток, където над 10 000 от тях приемат православната вяра.

В края на XIX век руска мисия се установява в ирански Кюрдистан. Благодарение на доброто финансиране и някои неспецифични дейности, мисионерите придобиват значителна популярност. Те се ангажират със защита на местното население пред властите и това им донася голямо влияние. По непроверени данни православието приемат около 20 000 души.

Руската мисия в Палестина е най-многолюдната – в 1912 г. тя брояла 9 178 човека. В случая трябва да се отчете, че тя имала по-скоро политическо значение. Друга нейна функция била обслужването на руските поклонници в Светите места. Палестинската мисия построява и издържа благотворителни домове, болници и училища. В 1912 г. последните наброявали 101, две семинарии, с общо 10 594

възпитаника. Палестинската мисия не успява да разгърне значима дейност сред местното население. За това роля изиграват и хладните отношения с източните патриарси и гръцкото духовенство в Светите земи. Те виждали в мисията конкурент, който отклонявал от тях руските поклонници.

Други важни мисии били Североамериканската и Алеутската, обединени през 1912 г. в Североамериканска епархия. Към нея се числели 168 духовника, включително митрополит и двама епископи. Православните там наброяват над 200 000 души, почти всички преселници. На митрополита са подчинени духовна семинария и манастир, а мисията разполага със свой печатен орган – “Американски православен вестник”. Тази епархия няма заслуги за разпространяване на православието в Америка. Нейно основно задължение се явява обслужването на многобройната руска и украинска колония там¹⁰.

В началото на XX век правното положение на Руската православна църква се определяло от законите, приети от Петър I и Екатерина II. Църквата е част от държавния апарат, въпреки че притежава известна обособеност. Начело на върховния ѝ орган – Светия Синод, стои оберпрокурор, който е цивилен и е назначаван от императора. Църковните имоти се контролират от държавата. Светият синод в много отношения представлява министерство. Църквата е длъжна да прилага всичко наложено ѝ от властта както във вътрешната, така и във външната политика. Подобно положение осигурявало и немалко привилегии. Обявяването на православието за “господстващо” и “първостепенно” вероизповедание му дава възможност да води пропаганда срещу другите религиозни общности. Обратното пък срещало противопоставянето на държавните институции. Не се насърчавал отказ от православната вяра и преминаването към друго вероизповедание.

В началото на XX в. в Руската православна църква продължава да тлее вековният конфликт между монаси и свещеници. Черното духовенство представлява своеобразен елит. То е осигурено материално и има възможности за кариера в църковната йерархия. Висшето духовенство се набира от средите на монасите. Йерарсите и най-известните манастири контролирали значителни имоти.

Бялото духовенство не притежава толкова големи имоти, но и сред неговите представители има не малко заможни хора, обособени в различни прослойки. Най-обезпечени в имуществено отношение били градските свещеници. Най-големи доходи имали служащите в най-известните руски катедрали. Така например настоятелят на Казанската катедрала получавал 5 700 рубли годишна заплата, а този на Исакиевската – 3 300 рубли. Според официални данни 368 свещеници от Петербургската епархия имали годишни доходи между 1 000 и 2 000 рубли, 201 – от 2 000 до 5 000 р., и трима над 5 000 р. Това представлява един значителен за времето доход. Той бил съизмерим, а в отделни случаи надхвърлял заплатите на професорите и доцентите във водещите руски университети¹¹. Градското духовенство фактически се слива с руската интелигенция и това налага свой отпечатък върху позицията на свещениците, желасци обновление на Църквата. Идеята за църковна реформа е в съзвучие с либералните идеи на руските интелектуалци, характерни за първите години на XX век. Според доходите си селското духовенство

се доближава до стандарта на заможното селячество. Изключения, разбира се, имало, но като цяло духовенството било заможно съсловие.

Началото на XX век е време на широко реформаторско движение за Руската империя. Православната църква не прави изключение от общите тенденции за страната. Йерарсите са недоволни от подчиненото положение на Църквата и смятат подобен краен вариант на цезаропапизъм за отживелица от предните векове. Открито се издигат гласове за възстановяване на Патриаршията, премахната от император Петър I и за избор на Църковен глава. Архиереите и духовенството разбират, че модернизирането и адаптирането на Църквата към променящите се условия са наложителни. Това можело да се реализира единствено при свикване на върховния представителен орган на Православната църква – събора, който да възстанови патриаршеската институция.

БЕЛЕЖКИ

¹ Русское православие (вехи истории). М., 1989, с. 380; Всеподданнейший Отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания за 1905 – 1907 годы. Спб., 1910, прил., 5–9.

² **Поспеловский, Д. В.** Русская православная церковь в XX веке. М., 1995, с. 35.; Русское православие..., 534–535, 555–557.

³ Всеподданнейший Отчет обер-прокурора..., прил., с. 173.

⁴ По-подробно: **Комиссаренко, А. И.** Русский абсолютизм и духовенство в XVIII веке. М., 1990.

⁵ Русское православие..., 558–559; Десетина – мярка за повърхност от XV в. Възлиза на 1,0925 ха.

⁶ Миссионерское обозрение, 1914, № 7–8, 553–554.

⁷ Журнал Московской патриархии, 1962, № 11, 60–62.

⁸ Русское православие..., 455–456.

⁹ Пак там, с. 456.

¹⁰ Пак там, 457–459.

¹¹ Русское православие..., с. 383.